

УДК 378.126:130.122 (045)

ДУХОВНО-КУЛЬТУРНИЙ ОБРАЗ ПЕДАГОГА ВИЩОЇ ШКОЛИ ХХІ СТОЛІТТЯ

О. А. Сєдашова

У статті окреслені риси духовно-культурного образу педагога вищої школи ХХІ століття. Обґрунтована доцільність його елементів.

Ключові слова: педагог, педагогіка, духовно-культурний образ, духовність, культура, вища школа, ХХІ століття, педагогічна творчість, інновації в освіті.

Великі вчителі встановлюють високі сподівання для всіх студентів.
schoolofeducators.com.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими і практичними завданнями. Процеси, що відбуваються в сучасному суспільстві, ставлять перед вищою школою нові завдання. Це обумовлено тим, що демократизація суспільства та створення загального інтелектуального простору, де переважали би духовні цінності, висока культура, професіоналізм і творче переосмислення реалій, ускладнюють роль педагога вищої школи і підвищують вимоги до нього. Викладач вищої школи ХХІ століття має стати особливою персоною в житті студента, провідником на шляху духовно-культурного та творчого становлення особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковане вирішення даної проблеми і на які спирається автор. Проблема особистості, становлення її духовного обличчя в усі часи хвилювала кращі уми людства. Проблеми особистісно-ціннісного початку привертала С. Алексєєва, Ш. Амонашвілі, Л. Архангельського, І. Ільїна, М. Рєріха, Г. Сковороду та ін. У філософській літературі досліджувались різні аспекти ціннісного ставлення до життя, праці, суспільства: сутність поняття «цінність» (В. Василенко, В. Власов, А. Здравомислов, М. Каган та ін.); типологія цінностей, їх структура, рівні (Б. Бітїнас, Б. Єрасов, І. Підласий, З. Равкин та ін.). К. Абульханова-Славська, Б. Ананьєв, Л. Анциферова, Л. Виготський, І. Кон, О. Леонтєв, А. Петровський досліджували цінність як психологічний феномен. Педагогічний аспект проблеми розроблявся за різними

напрямами: загальнолюдські цінності конкретизували та науково обґрунтували Б. Гершунський, В. Караковський та ін.; духовні, моральні, естетичні цінності – Л. Архангельський, В. Бернад, Л. Кондрашова, Г. Шевченко та ін.; цінності освіти – А. Воронін, В. Зінченко, Н. Нікандров, В. Сластьонін та ін.; професійні цінності особистості досліджувалися В. Волченковим, С. Галенко, Є. Подільською та ін. Проблему духовності багато філософів, педагогів, психологів об'єднують з розвитком творчих сил особистості. Б. Ананьєв, Л. Виготський, Г. Костюк, Н. Левітов, О. Леонтєв, С. Рубінштейн становлення особистісного потенціалу пов'язували з розкриттям творчих можливостей людини. Питанню професійно-педагогічної культури викладача присвятили свої дослідження Г. Дружиніна, І. Ісаєв, А. Уткін та ін.

Виділення раніше не вирішених частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Актуальність теми статті обумовлена тим, що сьогодні назріла нагальна потреба одухотворення та культурологізації вищої освіти. Освіта завжди визначається відповідним типом культури і змінюється разом зі зміною культури. Але освіта є і творчою сферою, яка задає нові горизонти розвитку культури. Взаємовплив культури та освіти – складний та багатоаспектний процес. Характерні для сучасного суспільства зміни у всіх сферах життя і діяльності людини, активне освоєння культурних цінностей об'єктивно вимагають перетворення вищої школи в інститут створення і відтворення педагогічної культури. Але, які б зміни не відбувалися у вищій школі, всі вони обов'язково стосуються викладача вищої школи, педагога і вченого як носія наукового знання, духовно-культурного досвіду суспільства. У загальній і професійно-педагогічній культурі виявляється соціокультурний, інтелектуальний, моральний потенціал викладача. Цей потенціал становить національне багатство. Саме тому рішення проблеми розвитку вищої освіти, здатної впливати на життя суспільства, передбачає врахування створення духовно-культурного образу педагога вищої школи ХХІ століття як носія кращих цінностей, які впливатимуть на інтелектуально-творчий розвиток студентства. Вища школа покликана забезпечити такі умови, в яких можливо було б перетворити особистісно-суспільні цілі в дієвий внутрішній стимул професійного становлення й розвитку педагога, а також закріплення у нього активної професійної позиції та власного творчого стилю діяльності, вдосконалення духовно-культурного багатства його душі. Разом з тим, розкриттю морально-ціннісних засад

вищої освіти та духовно-культурного образу педагога вищої школи XXI століття, на наш погляд, не приділяється належної уваги.

Мета статті полягає у визначенні елементів духовно-культурного образу педагога вищої школи XXI століття.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих результатів. Кардинальні зміни в Україні на рубежі століть, що охопили всі сфери її життєдіяльності і закономірно призвели до актуалізації в суспільній свідомості проблем освіти як визначальної умови прогресивного розвитку країни в XXI столітті, логічно відобразились і в вищій школі – з метою збагачення наукового знання, формування високої культури, виховання інтелектуальної еліти держави. Сьогодні завдання університетів полягає в зміцненні зв'язків між освітою, наукою і культурою, створенні оптимальних умов для повноцінної соціалізації студентів шляхом занурення в розвиваюче науково-освітньо-культурне середовище, формуванні високоосвіченого фахівця XXI століття. У цьому процесі значуща роль належить педагогу як провіднику найвищих цінностей. Духовно-культурний образ викладача нового часу є частиною загальнолюдської культури та виконує функції збереження, передачі, стимулювання розвитку загальної культури. Які саме елементи можна включити до структури духовно-культурного образу педагога XXI століття?

Аксіологічний підхід визначає гуманістичну спрямованість, яка вже здавна панує у педагогіці, і є базисом ціннісної орієнтації викладача: головна цінність – Людина; її педагогічною культурою з позицій аксіології проголошений – її розвиток, виховання, захист і підтримка її прав і гідності. Діяльнісний підхід дозволяє досліджувати сутність, засоби, способи педагогічної діяльності, що забезпечує реалізацію цієї цінності. Особистісний підхід визначає якості особистості педагога – професіонала, здатного постійно саморозвиватися. Сучасний викладач – це професійно компетентна, гуманна, творча особистість, в якій превалюють духовно-моральні якості та яскраво виражено суб'єктну позицію, індивідуальний стиль діяльності та багатий творчий потенціал [1, с. 48]. Творчий потенціал особистості викладача ми трактуємо як багатокomпонентну і динамічну характеристику, як ресурс творчих можливостей педагога, базисом якого є взаємопов'язані компоненти: ціннісний, когнітивний і діяльнісний.

Педагогові вищої школи сьогодні недостатньо володіти певними знаннями та передавати їх студентам. У XXI столітті актуальним стає високопрофесійний, інтелектуально-творчий, духовно-культурний потенціал його особистості. Структура педагогічної культури викладача включає гуманістичну педагогічну позицію, високі особистісні якості педагога, теоретичні знання і творче мислення, культуру професійної поведінки і досвід власної творчої діяльності.

За якими критеріями можна оцінити гуманістичну спрямованість педагога? Проаналізувавши педагогічні джерела (І. Ісаєв, В. Сластьонін), ми визначили, що серед критеріїв, що вказують на гуманістичну позицію педагога, – творча ініціатива педагога, підтримка та розвиток творчої ініціативи студента (творчо-рефлексивний компонент), самоосвіта і самовиховання; позитивні переконання та сприйняття світу, сформованість саморегуляції; соціальна активність, інтерес до наукового пошуку, ступінь вираженості професійних інтересів і здібностей, професійна спрямованість та культура, педагогічні ціннісні орієнтації особистості.

Сукупність педагогічних цінностей як норм, що регламентують професійно-педагогічну діяльність викладача вищої школи, має цілісний характер. Їх рівень є показником особистісно-професійної розвиненості викладача, його педагогічної духовності та культурності. Педагогічні цінності виступають в якості орієнтирів, з якими педагог співвідносить свою педагогічну діяльність. І. Ф. Ісаєв [2, с. 64] виділяє такі групи педагогічних цінностей:

I. Цінності, що розкривають значення і сенс цілей професійно-педагогічної діяльності викладача вищої школи (цінності-цілі).

II. Цінності, що розкривають значення способів і засобів здійснення професійно-педагогічної діяльності (цінності-засоби): концепції педагогічного спілкування, педагогічні технології, педагогічний моніторинг.

III. Цінності, що розкривають значення і сенс відносин як основного механізму функціонування педагогічної діяльності (цінності-відносини): концепція власної професійної позиції, своєї власної діяльності, ставлення викладача до студентів, до себе.

IV. Цінності, що розкривають значення і сенс психолого-педагогічних знань в процесі здійснення педагогічної діяльності (цінності-знання): методологічні знання про формування особистості і діяльності, знання закономірностей педагогічного процесу у вищому навчальному закладі (ВНЗ), знання психології студентства.

V. Цінності, що розкривають значення і сенс якостей особистості викладача (цінності-якості): особистісні, комунікативні, діяльнісно-професійні якості викладача як суб'єкта професійно-педагогічної діяльності, які проявляються в спеціальних здібностях до творчості, в проектуванні своєї діяльності, в діалогічному мисленні тощо.

Творчий характер педагогічної діяльності є одним з головним базисів, на якому ґрунтується духовно-культурний образ педагога ХХІ століття. Здатність створювати щось нове, креативно осмислюючи кращий світовий педагогічний досвід, а також бажання і вміння навчити студентів творчо мислити – ці фактори є визначальними у якості професійної діяльності педагога вищої школи, є запорукою духовності та високої культури. Інтелектуально-професійна творчість викладача ВНЗ мобілізує психічні сфери (пізнавальну, емоційну, вольову, мотиваційну) його особистості, допомагаючи йому активно перетворювати педагогічну інформацію. Ефективність педагогічної діяльності залежить не стільки від знань і навичок, скільки від здатності використовувати педагогічну інформацію різними способами і в швидкому темпі. Творчий педагог – це особистість зі стійкою мотиваційно-творчою активністю. Духовно-культурний образ педагога вищої школи ХХІ століття базується на поєднанні різноманітних творчих проявів: комунікативної творчості з колегами та студентами (майстерність імпровізації, кмітливості, швидкого мислення у лекторській роботі, діалозі та дискусії), інтелектуального, емоційного та вольового потенціалів творчості, а також складових наукової та педагогічної творчості.

I. Ф. Ісаєв охарактеризував особливості педагогічної творчості. Педагогічна творчість «регламентована» в часі і просторі, що споріднює її з поняттям «креативність» (на відміну від поняття «творчість»). Виникнення педагогічного задуму, спрямованого на рішення педагогічного завдання, розробка задуму, втілення педагогічного задуму в діяльності, аналіз і оцінка результатів творчості вимагають оперативного переходу від одного до іншого. Результати творчих пошуків педагога не відразу піддаються оцінці. Результати діяльності викладача втілюються в знаннях, уміннях, навичках, формах діяльності студентства. Розвинені аналітичні, прогностичні і рефлексивні здібності педагога дозволяють передбачити результат його професійної діяльності. Розуміння творчої природи педагогіки створює у викладача установку на створення і впровадження в педагогічний процес творчого ставлення до нього, забезпечуючи максимальну

повноту особистісної самореалізації та якісного ведення навчально-педагогічного процесу в умовах сучасності. Потреба в творчому самовираженні і особистісної самореалізації в процесі професійно-педагогічної діяльності поступово стає для викладача домінуючою ціннісною орієнтацією.

Однією з рис духовно-культурного образу педагога вищої школи ХХІ століття є *здатність викладача до інноваційної діяльності*, що репрезентує створення педагогічних нововведень, їх оцінку, освоєння і практичне застосування. Потреба в інноваційній спрямованості педагогічної діяльності викладача в сучасних умовах розвитку освіти і культури викликана низкою обставин, однією з яких є необхідність оновлення системи освіти, методології та технології організації навчально-виховного процесу в вищій школі.

Ще однією рисою до портрета духовно-культурного образу викладача вищої школи ХХІ століття є *професійно-педагогічне самовдосконалення*, що представляє собою вид спеціальної систематичної діяльності викладача, спрямований на самоуправління, саморозвиток особистісних і професійних якостей особистості. Розвиток цього елементу передбачає безперервне поповнення психолого-педагогічних знань, пошук та встановлення нових тенденцій і закономірностей, що мають загальнопедагогічне значення.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Питання набуття вищеокреслених рис духовно-культурного образу педагога вищої школи ХХІ століття (творчий характер педагогічної діяльності, здатність викладача до інноваційної діяльності, професійно-педагогічне самовдосконалення) дає поштовх для розробки науково-практичних основ формування високої професійно-педагогічної культури викладача (професіограма, моделювання особистості викладача тощо), яка ще досі не отримала свого розвитку в педагогіці вищої освіти. Аналіз цілісності педагогічної діяльності сучасного педагога вищої школи доцільно проводити, визначаючи рівні сформованості професійно-педагогічних умінь, вирішення конструктивно-прогностичних, організаційно-діяльнісних, оціночно-інформаційних та коректувально-регулюючих завдань, а також аналізуючи фактори сформованості складових духовності та культури. Прагнення врахувати та моделювати представлений образ забезпечить модернізацію та духовне відродження освітнього процесу вищої школи.

Література

1. Мартишина Н. В. Ценностный компонент творческого потенциала личности педагога / Н.В. Мартишина // Педагогика: научно-теоретический журнал / Ред. В.П. Борисенков, А. Я. Данилюк. – 2006. – №3 2006. – С. 48-57.
2. Исаев И. Ф. Профессионально-педагогическая культура преподавателя / Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. – М.: Издательский центр «Академия», 2002. – 208 с.

ДУХОВНО-КУЛЬТУРНЫЙ ОБРАЗ ПЕДАГОГА ВЫСШЕЙ ШКОЛЫ XXI ВЕКА

О. А. Седашова

В статье описаны черты духовно-культурного образа педагога высшей школы XXI века. Обоснована целесообразность его элементов.

Ключевые слова: педагог, педагогика, духовно-культурный образ, духовность, культура, высшая школа, XXI век, педагогическое творчество, инновации в образовании.

SPIRITUAL AND CULTURAL IMAGE OF THE HIGHER SCHOOL TEACHER IN THE TWENTY-FIRST CENTURY

O. A. Siedashova

This article describes the features of the spiritual and cultural image of the higher school teacher in the XXI century. The article describes the feasibility of its elements.

Keywords: Educator, pedagogy, spiritual and cultural image, spirituality, culture, higher education in the twenty-first century, creativity in pedagogics, innovation.

Седашова Оксана Анатоліївна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри української мови та культури Національного авіаційного університету (м. Київ, Україна). E-mail: oksanasedashova@gmail.com

Siedashova Oksana Anatoliyivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of Ukrainian Language and Culture Department of the National Aviation University (Kyiv, Ukraine). E-mail: oksanasedashova@gmail.com